

Tanulóktól tanulni

Tanulni és tanítani kétféleképpen lehet. Közös munka során tanítva-tanulva az a fontos, hogy egy közös mű jöjjön létre, s közben mindenki tudására szükség van. A munkatársak egymástól tanulnak, és partnerként egymástól is tanulni akarnak. Ilyenkor együttműködő tanulásról van szó. Tanítani ezzel szemben úgy is lehet, hogy tekintélyes személyek általuk hasznosnak tartott ismereteket közvetítenek másoknak, s eközben jutalmaznak vagy büntetnek. A tanulás sikerét a büntetések csökkenő száma vagy hiánya, illetve a jutalmak számának növekedése jelzi. Ez esetben inkább idomításról beszélhetünk.

Az iskolai oktatás alapvetően az idomításra épül. Ha valaki teljesíti a követelményeket, jó jegyet – tehát jutalmat – kap, ha nem, rossz jegyet – tehát büntetést – adnak neki. Ha valaki azért teljesít rosszul, mert nem érdekli az anyag, és ezért nem tanulja meg, az iskola valójában azt bünteti a rossz jeggyel, hogy a tananyag számára nem kínál olyan kérdést, amivel érdemesnek tartja foglalkozni. Ha a tanuló jó előmenetelt szeretne, idővel meg kell tanulnia, hogy az iskola által felkínált témákkal foglalkoznia kell.

A fenti megállapítások a nyelvhelyességi szabályok el-sajátítására is alkalmazhatók.

Az utóbbi időszakban leginkább az foglalkoztat, hogy a beszélők mivel magyarázzák azt, hogy különböző szituációkban – pl. iskolai feleletben és baráti beszélgetésben – más módon fejezik ki magukat.

„... ha bedobsz a tóba egy kavicsot, és az gyűrűzik...”

Hogy erre választ kapjak, anyanyelv-pedagógiai vizsgálatot kezdtem alsó tagozatosok, 7. és 11. osztályosok körében. Vizsgálatomhoz kérdőívek és személyes beszélgetések segítségével gyűjtöttem az adatokat. Idén januárban az egyik interjú során két hetedikes diákkal beszélgettem egy budapesti külvárosi általános iskolában. Egyikük ezt mondta: „Nekem apukám szokott nagyon sűrűn rám szólni, mert van, amikor eltéveszttek szavakat” (az E/1. személyű *csinálnák*, a 'füvet' jelentésű *fűt* és a 'jégen' jelentésű *jegen* alakokat hozza példának). Megkérdeztem tőle, hogy most már úgy beszél-e, ahogy arra édesapja kérte. „Persze. Muszáj megtanulni” – volt a válasz. Később rákérdeztem arra, miért gondolja, hogy muszáj változtatnia a beszédén. „Hát én azért gondolom így, mert ha más emberrel beszélek, szerintem ő is ki fog javítani, vagy aki ránk szólna, hogy hogy mondjam, s akkor, ha ezt megtanulom, legközelebb nem fog rám szólni. Mondjuk ezért is. Meg a magyar nyelvben ezt muszáj megtanulni”. A *muszáj* szó utal arra, hogy beszédpartnerei általában nem magyarázzák, miért javítják őt, ezért csupán a büntetés elkerülése érdekében változtat a beszédén. Másik hetedikes beszélgetőtársam is így tanul: „nekem sem lehet úgy a legkellemesebb, gondolom, hogy beszélek, és akkor mindenki elkezd röhögni, vagy valami ilyesmi”.

Amikor a magyartanár vagy a nyelvművelő tanítani szeretne valamit, célszerű részletesen megkérdeznie a témáról azokat, akikhez beszél. Lehet, hogy óratartás vagy előadás közben enélkül is úgy tűnik számára, hogy tanulói, hallgatói megértették a magyarázatát, azonban sokukban csak annyi marad meg, hogy tekintélyes embertől származik az adott nézet, akinek lehetősége van büntetni azokat, akik nem értenek vele egyet. Ez a veszély leginkább (magyar)tanároknál jelenik meg, akik igen gyakran büntetéssel próbálják meg diákjaik nyelvhasználatát megváltoztatni. A diákokkal, hallgatókkal való érdemi párbeszéd azért

is hasznos lehet, mert ez a tanárnak, a nyelvművelőnek is segíthet abban, hogy átgondolja a saját elképzeléseit a tanítandó anyagról. Könnyen előfordulhat ugyanis, hogy ő is csak egy olyan hagyományt készül terjeszteni, amit iskolás korában részletesebb megvizsgálás nélkül vett át.

Ez utóbbi esetre egy korábban (2002–2004-ben) végzett vizsgálatom szolgált példát. Ebben a vizsgálatban elsősorban arra kerestem a választ, hogy fiatalok (budapesti, pécsi és szegedi gimnazisták és főiskolások, egyetemisták, összesen 480 fő) találkoznak-e a nyelvművelő tevékenységgel, és hogyan ítélik azt meg. Kérdőíves gyűjtést és interjúzást végeztem. Egy budapesti egyetemista válaszámat arról kérdeztem, hogy ha nem dolgoznának nyelvművelők, és nem javítanánk egymás beszédét, fellépnének-e kommunikációs zavarok. Így felelt: „Igen, hát szerintem biztos.” Majd így folytatta: „Igazából az a baj, hogy nem vagyok egészen tisztában azzal, hogy mely hatások köszönhetőek nyelvművelők tevékenységének [...]. Tudod, ha bedobsz a tóba egy kavicsot, és az gyűrűzik... és el tudom képzelni, hogy a nyelvművelők is ilyen hatással bírnak, hogy írnak valamiről, és akkor az úgy jó utána”. Kíváncsi voltam, hogy a harmadéves hallgató tapasztalt-e ilyen hatást. Válasza ez volt: „Konkrétan még nem tapasztaltam ilyet, hogy valaki mesélte volna, hogy nyelvművelő írást olvasott, és akkor abból utána profitált, de hát szerintem biztos, hogy van ilyen”.

Az idézett válasz tanulsága elsősorban nem az, hogy a megkérdezett mit gondol a nyelvművelésről, hanem az, hogy mi alapján gondolja. Először határozottan válaszol a kérdésre, majd a beszélgetés későbbi pontján derül ki, hogy a válasza alapját képező nézetet valaki mástól készen vette át, nem maga alakította ki, hiszen nem tudta tapasztalatokkal alátámasztani. Több interjúalanyom számolt be arról, hogy a nyelvművelésről és a nyelvi tervezésről életében először velem beszélgetett úgy, hogy a saját életét átgondolva kellett megfogalmaznia a választ. Ez azt jelenti, hogy az általam megkérdezett diákok a közoktatásban eltöltött legalább tíz évük alatt nem találkoztak azzal, hogy egyes nyelvhasználati kérdéseket mint összetett problémákat kellett volna kezelniük.

A kérdésben megoldást jelenthet, ha a nyelvhasználati és a viselkedési szabályok tanítását-tanulását az önismereti csoportokéhoz hasonló rendszerben valósítjuk meg, ahol a csoporttagok saját életük kommunikációs tapasztalatainak megbeszélésén keresztül értik meg jobban a társas nyelvhasználat működését, s emellett saját kommunikációs gyakorlatukat, személyiségüket is felfedezik. A tanulási folyamat itt nemcsak a személyes érintettségből eredően hatékonyabb, hanem azért is, mert a büntetés, a hibajavítás – mivel nincsen – nem kelt feszültséget a résztvevőkben. Ez azt eredményezi, hogy a tanulók nem a büntetés elkerülésére, hanem a tananyagra összpontosítanak. További előny, hogy a tananyag – mivel tartalma a megbeszélés során formálódik – a résztvevők életének valós kérdéseire válaszol.

Én egy éve veszek részt egy önismereti csoport munkájában, és sokat tanulok belőle. Kérem azokat a kedves Olvasókat, akik kipróbálták ezt a tanulási formát, osszák meg velem tapasztalataikat.

Szabó Tamás Péter
sztpt@nytud.hu